

Elity Polskiego Stronnictwa Ludowego (sierpień 1945 r. – październik 1947 r.)

Przed konferencją w Moskwie (17–21 czerwca 1945 r.), na której omawiano kwestię utworzenia Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, w ruchu ludowym w Polsce istniało powstałe 15 marca 1931 r. Stronnictwo Ludowe, noszące w czasie okupacji hitlerowskiej pseudonim Roch, oraz lewicowe SL, powołane do życia 17–18 września 1944 r. w Lublinie. Organem kierowniczym ruchu ludowego było utworzone 27 lutego 1940 r. Centralne Kierownictwo Ruchu Ludowego z Maciejem Ratajem na czele, od 16 kwietnia 1936 r. urzędującym prezesem SL, w zastępstwie przebywającego na emigracji politycznej Wincentego Witosą. Rataj był przeciwnikiem strajku chłopskiego (16–25 sierpnia 1937 r.), stąd 6 kwietnia 1937 r. czasowo zrezygnował z pełnionego stanowiska, a 11 kwietnia jego następcą został Stanisław Mikołajczyk. Powtórne stanowisko to objął Rataj 15 marca 1938 r. i pozostał na nim do 17 maja 1939 r., tzn. do czasu objęcia prezesury Stronnictwa przez Witosę po jego powrocie do kraju. Po ponownym aresztowaniu Rataja przez Niemców (30 marca 1940 r.) i jego rozstrzelaniu (21 czerwca 1940 r.) CKRL przewodził Stanisław Osiecki, przy czym skład tego organu zmieniał się, m.in. 4 listopada 1944 r. SL „Roch”, w przeciwieństwie do lewicowego SL, zwanego także „lubelskim”, nie poparło Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego oraz Rządu Tymczasowego i nadal tkwiło w konspiracji, choć część jego członków ujawniła się i wstąpiła do propepeerowskiego SL.

We wspomnianej konferencji w Moskwie uczestniczyło 4 ludowców: Stanisław Mikołajczyk, Władysław Kiernik, Władysław Kowalski i Stanisław Bańczyk. Mikołajczyk przez pewien okres był premierem rządu na uchodźstwie (15 lipca 1943 r. – 24 listopada 1944 r.) i przewodniczącym Komitetu Zagranicznego SL (1940–1945), a uprzednio (od 16 kwietnia 1936 r.), w czasie nieobecności w kraju Kiernika, I wiceprezesem SL, a następnie przejściowo prezesem SL w miejsce Rataja (11 kwietnia 1937 r. – 15 marca 1938 r.)¹.

¹ Szerzej zob.: R. Buczek: Stanisław Mikołajczyk. T. T–II. Toronto 1996; A. Paczkowski: Stanisław Mikołajczyk czyli kłeska realisty (zarys biografii politycznej). Warszawa 1991; Tenże: Mikołajczyk Stanisław (1901–1966). PSB. T. XXI. Wrocław 1976, s. 152–154; S. Stępką: Stanisław Mikołajczyk. Rozprawy i studia. Warszawa 2001.

Kiernik, emigrant polityczny w latach 1933–1939, I wiceprezes SL od 16 kwietnia 1936 r., wziął udział w rozmowach moskiewskich w miejsce chorego Witosa, prezesa SL, ale nie reprezentował go².

Kowalski i Bańczyk³ byli członkami delegacji Krajowej Rady Narodowej i Rządu Tymczasowego w Moskwie; Kowalski jako I zastępca prezydenta KRN i wiceprezes Naczelnego Komitetu Wykonawczego SL (lewicowego), a Bańczyk jako prezes NKW tegoż Stronnictwa.

W ustaleniach konferencji w Moskwie była mowa tylko o jednym SL, tak jakby nikomu nie zależało na wyjaśnieniu, że faktycznie istniały dwa stronnictwa⁴. Ludowcy w utworzonym 28 czerwca 1945 r. TRJN otrzymali 6 tek ministerialnych, z czego 3 przypadły SL „Roch” i 3 lewicowemu SL. Z SL „Roch” związani byli: Stanisław Mikołajczyk – II wicepremier oraz minister rolnictwa i reform rolnych, Władysław Kiernik – minister administracji publicznej i Czesław Wycech – minister oświaty, natomiast do propepeerowskiego SL należeli: Władysław Kowalski – minister kultury i sztuki, Franciszek Litwin – minister zdrowia i Tadeusz Kapeliński – kierownik ministerstwa poczt i telegrafów. Ten ostatni po powstaniu PSL zgłosił akces do niego, dlatego PSL w TRJN miało 4 ministrów, a SL – 2⁵.

Po konferencji w Moskwie aktualne stały się pytania, czy dojdzie do zjednoczenia ruchu ludowego, pod czym kierownictwem i na jakich warunkach? Władze obydwu stronnictw dążyły do osiągnięcia dominującej pozycji.

² W. Kiernik (1879–1971), ur. w Bochni w rodzinie inteligenckiej. Od 1903 w PSL, od II 1914 w PSL Piast, od 15 III 1931 w SL (czł. RN i wiceprezes NKW we wszystkich kadencjach). 1919–1933 poseł na sejm. Minister spraw wewnętrznych w rządzie Witosa w 1923 oraz minister rolnictwa w rządzie Aleksandra Skrzyńskiego (20 XI 1925 – 5 V 1926) i trzecim rządzie Witosa (10–14 V 1926). Od VII 1933 na emigracji politycznej w Czechosłowacji. Od 1945 w PSL (22 VIII 1945 – I 1946 wiceprezes NKW, 21 I 1946 – 4 X 1948 prezes RN), od 1949 w ZSL (1949–1956 czł. RN), 29 XII 1945 – VIII 1952 poseł do KRN i na SU.

³ S. Bańczyk (1903–1988), ur. w Lubiszowie, pow. opoczyński, w rodzinie chłopskiej. 1918–1931 w PSL Wyzwolenie, następnie w SL, w czasie okupacji w SL „Roch”. 1944–1945 w SL „Wola Ludu” (od II 1944 prezes ZG), nast. w SL (III–IX 1945 prezes NKW) i PSL (XI 1945 – X 1947 wiceprezes NKW). Od 27 IV 1949 wiceprezes NKW PSL na Uchodźstwie. XII 1944 – II 1949 poseł do KRN i na Sejm Ustawodawczy.

⁴ J. Borkowski: O powstaniu PSL i ukształtowaniu się jego naczelnych władz. Polska Ludowa. Materiały i studia. T. III. Warszawa 1964, s. 61.

⁵ Ponieważ desygnowany na ministra poczt i telegrafów Mieczysław Thugutt nominacji nie przyjął, w związku z tym resort ten 28 czerwca został powierzony dotychczasowemu ministrowi w RT T. Kapelińskiemu (od 31 grudnia 1944 r.), jako kierownikowi ministerstwa, gdyż Thugutt został odwołany z nominalnie zajmowanego stanowiska dopiero 1 marca 1946 r. W tym dniu stanowiska pozbawiono również Kapelińskiego, a ministrem został Józef Putek z lewicowego SL. Kapeliński był również kierownikiem resortu poczt i telegrafów w PKWN (od 5 grudnia 1944 r.). T. Mołdawa: Ludzie władzy 1944–1991. Warszawa 1991, s. 93, 95–96.

27 czerwca 1945 r. Mikołajczyk i Kiernik spotkali się w mieszkaniu Czesława Wycecha z działaczami SL „Roch”: Kazimierzem Banachem, Wincentym Bryją, Janem Duszą, Franciszkiem Kamińskim, Kazimierzem Majem i Stanisławem Wójcikiem⁶. Mikołajczyk tłumaczył zebranim, że ważniejsza od niesatysfakcjonującej liczby członków SL „Roch” w TRJN była możliwość prowadzenia legalnej pracy organizacyjnej przez Stronnictwo. Nie wszyscy jednak, tak jak Kiernik, byli przekonani, że umowa moskiewska będzie realizowana przez PPR⁷. Zebrani określili zasady wyboru nowych władz SL, które miały składać się z działaczy przedwojennego SL i CKRL. Uznali też, że decyzję w tej sprawie należy podjąć w szerszym gronie, po uprzednim zasięgnięciu opinii Witos⁸, z którym Mikołajczyk i Kiernik spotkali się w Wierzchosławicach 29 czerwca. Witos, z którego zdaniem bardzo się liczone, zaakceptował wyniki moskiewskich ustaleń, opowiedział się za koncepcją ujawnienia SL „Roch” i zbudowania silnego stronnictwa, wyraził również – zdaniem Romana Buczka – gotowość czynnego udziału w życiu politycznym⁹.

8 lipca 1945 r. odbyła się konferencja ludowców z udziałem 27 działaczy: członków NKW SL z 1939 r., członków CKRL oraz przedstawicieli władz wojewódzkich SL „Roch”, w tym dwóch z emigracji – Mikołajczyka i Pawła Siudka. Na konferencji zapadła decyzja o powołaniu Tymczasowego NKW SL, który ukonstytuował się 12 lipca 1945 r. Weszło do niego 8 członków z przedwojennego NKW SL: Józef Balcerzak, Władysław Kiernik, Stanisław Kot, Jan Król, Stanisław Mierzwa, Stanisław Mikołajczyk, Władysław Witek i Wincenty Witos, oraz 9 członków z czasów okupacji: Kazimierz Banach, Wincenty Bryja, Paweł Chadaj, Anna Chorążyna, Jan Dusza, Stanisław Koter, Józef Niećko, Jan Witaszek i Stanisław Wójcik. Prezesem Stronnictwa nadal był Witos, któremu mandat ten nadano na III Kongresie SL, obradującym 7–8 grudnia 1935 r., I wiceprezesem Mikołajczyk, II wiceprezesem Niećko, III wiceprezesem Kiernik, I sekretarzem naczelnym Jan Witaszek, a II sekretarzem Bryja¹⁰. Władze mikołajczykowskiego SL dążyły do opanowania lewicowego SL od wewnątrz i jednoczesnego porozumienia się z władzami tego Stronnictwa w sprawie zjednoczenia.

Ponieważ rozmowy zjednoczeniowe nie zakończyły się sukcesem, 22 sierpnia 1945 r. Prezydium Tymczasowego NKW mikołajczykowskiego SL zwróciło się do Prezydium Krajowej Rady Narodowej z prośbą o zalegalizowanie stronnictwa pod nazwą Polskie Stronnictwo Ludowe, na co Prezydium to niezwłocznie wyraziło zgodę. W opublikowanej ulotce wyjaśniono, że nazwę

⁶ R. Buczek: Stanisław Mikołajczyk. T. II. Toronto 1996, s. 19.

⁷ B. Barnaszewski: Polityka PPR wobec zalegalizowanych partii i stronnictw. Warszawa 1996, s. 59; B. Dereń: PSL w Krakowskim 1945–1947. Warszawa 1998, s. 42 i nast.

⁸ A. Paczkowski: Stanisław Mikołajczyk czyli kłęska realisty..., s. 140.

⁹ R. Buczek: Stanisław Mikołajczyk. T. II. ..., s. 20.

¹⁰ Władze stronnictw ludowych (1861–1966). Opr. S. Giza. [W:] S. Lato, W. Stankiewicz: Programy stronnictw ludowych. Zbiór dokumentów. Warszawa 1969, s. 644–645.

PSL przyjęto dlatego, by uniknąć nieporozumień, ponieważ pod nazwą SL istniało już jedno stronnictwo¹¹. Do NKW PSL weszło 17 osób, przy czym w porównaniu ze składem Tymczasowego NKW SL zaszła jedna zmiana – w miejsce Stanisława Kotera wszedł Władysław Kojder, który 17 września 1945 r. został skrytobójczo zamordowany¹². Do czasu Kongresu PSL (V po zjednoczeniu ruchu ludowego w 1931 r. i I po II wojnie światowej), który obradował 19–21 stycznia 1946 r., w NKW PSL zaszły kolejne zmiany. 31 października 1945 r. zmarł Wincenty Witos, a 6 listopada 1945 r., po wejściu do PSL grupy rozłamowej ze Stanisławem Bańczykiem z SL, do NKW PSL zostali dokooptowani: Bańczyk jako wiceprezes, Stanisław Ścibiorek jako sekretarz generalny (zamordowany 5 grudnia 1945 r.), Bronisław Drzewiecki jako członek prezydium i Edward Bertold, Józef Komza, Tadeusz Rek oraz Michał Rękas jako członkowie¹³.

Po V Kongresie sytuacja kadrowa we władzach PSL ustabilizowała się, ale tylko do czerwca 1946 r. Do NKW wybranego 21 stycznia 1946 r. weszło 6-osobowe prezydium (prezes – Mikołajczyk, wiceprezesi – Bańczyk i Niećko, sekretarz naczelny – Rek i skarbnik – Bryja), 11 członków, w tym Kiernik z głosem doradczym jako prezes Rady Naczelnej, oraz 5 zastępców członków¹⁴. Już na początku czerwca 1946 r. w PSL ujawniła się opozycja z Rekiem na czele. 14 czerwca NKW PSL podjął decyzję o wykluczeniu ze Stronnictwa Bertolda (czł. NKW i Rady Naczelnej), Drzewieckiego (czł. RN i czł. NKW od 6 listopada 1945 r. do 21 stycznia 1946 r.), Kazimierza Iwanowskiego (czł. RN), Reka (czł. NKW i RN), a nieco później także Rękasa (czł. RN i NKW). Wymienieni działacze założyli następnie PSL „Nowe Wyzwolenie”, które 13 listopada 1947 r. postanowiło wejść do SL¹⁵.

Kolejne zmiany personalne w NKW PSL nastąpiły 2 lutego 1947 r. Rada Naczelna wybrała 16-osobowy NKW, w tym 6-osobowe prezydium: prezes – Stanisław Mikołajczyk, wiceprezesi – Stanisław Bańczyk i Stanisław Klimczak, sekretarz – Stanisław Wójcik, zastępca sekretarza – Stanisław Mierzwa i skarbnik – Wincenty Bryja. Członkami NKW zostali: Kazimierz Bagiński, Stefan

¹¹ Okólnik organizacyjny PSL nr 1 z 3 IX 1945 r. Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego (dalej AZHRL), PSL, sygn. 1, s. 1.

¹² Władze stronnictw ludowych..., s. 644–645.

¹³ Tamże, s. 645.

¹⁴ Członkami NKW zostali: Kazimierz Bagiński, Józef Balcerzak, Edward Bertold, Anna Chorążyna, Franciszek Kamiński, Stanisław Mierzwa, Tadeusz Nowak, Czesław Poniecki, Jan Witaszek i Czesław Wycech. Tamże, s. 646.

¹⁵ AZHRL, PSL, 164, s. 2, 8, 85 i nast.; Protokół nr 20 z posiedzenia Biura Politycznego z 10 IX 1947 r. [W:] Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947–1948. Warszawa 2002, s. 110; „Nowe Wyzwolenie”, 11 V 1947, nr 13, s. 1; Tamże, 1 VI 1947, nr 16, s. 1; J. Borkowski: Kształtowanie się antymikołajczykowskiej opozycji w kierownictwie PSL 1946–1947 (w świetle dokumentów władz PSL). Polska Ludowa. Materiały i studia. T. I, Warszawa 1962, s. 104.

Korboński, Józef Moskał, Tadeusz Nowak, Czesław Poniński, Stanisław Tabisz, Jan Witaszek i Władysław Zaremba¹⁶.

Wszystkie te zmiany personalne zaszły po ujawnieniu się na początku 1947 r. antymikołajczykowskiej opozycji, początkowo nielicznej, z Wycechem i Niećką na czele, która domagała się zaniechania działalności opozycyjnej przez PSL oraz rozpoczęcia współpracy z rządem i Blokiem Demokratycznym. 20 stycznia Wycech, Niecko, Kiernik i Zygmunt Załęski spotkali się w tej sprawie z Mikołajczykiem. Działacze ci byli członkami Rady Naczelnej i posłami do KRN, ministrami (Kiernik i Wycech) oraz członkami NKW (Niecko i Wycech), przy czym Niecko do lipca 1946 r. pełnił funkcję wiceprezesa NKW. Opozycja złożyła wniosek o zwołanie posiedzenia Rady Naczelnej na 1 i 2 lutego oraz podanie się NKW do dymisji, na co Mikołajczyk przystał, ale odrzucił krytykę dotychczasowej linii politycznej Stronnictwa, uważając ją za właściwą¹⁷.

Większość członków Rady Naczelnej, której posiedzenie odbyło się w postulowanym terminie, w przyjętej rezolucji poparło politykę Mikołajczyka i NKW oraz zaleciła jej utrzymanie. Część członków Rady zajęła postawę wycofującą. Za rezolucją opozycji, zgłoszoną przez Wycecha, głosowało 20 członków Rady, 60 było przeciwnych, a 1 wstrzymał się od głosu. Do nowego NKW nie wybrano przeciwników politycznych Mikołajczyka¹⁸.

Batalię w Radzie Naczelnej opozycja przegrała, ale nie zamierzała złożyć broni. 24 lutego 1947 r. rozpoczęła wydawanie tygodnika „Chłopi i Państwo”, na co nie miała zgody NKW. W tej sytuacji NKW, po uprzednim spotkaniu Mikołajczyka, Bryi i Wójcika z Wycechem, zawiesił w prawach członkowskich wydawców pisma: Jana Deca, Jana Dębskiego, Jana Domańskiego, Józefa Niećkę i Czesława Wycecha¹⁹.

Nad rozwojem sytuacji w ruchu ludowym czuwała Polska Partia Robotnicza, która realizowała własny scenariusz. Zależało jej głównie na osłabieniu PSL, a w perspektywie na jego likwidacji. Na posiedzeniu Sekretariatu KC PPR 25 stycznia 1947 r. Roman Zambrowski zalecał, by wykorzystać osłabienie PSL po wyborach do Sejmu Ustawodawczego 19 stycznia 1947 r. i „dobić” przeciwnika. Biuro Polityczne KC PPR 22 marca 1947 r. postanowiło, że należy nie dopuścić do połączenia grupy Wycecha z SL i nie popierać koncepcji utworzenia trzeciego stronnictwa chłopskiego. PPR, podobnie jak w przypadku opozycji

¹⁶ Władze stronnictw ludowych..., s. 648.

¹⁷ J. Borkowski: Kształtowanie się antymikołajczykowskiej opozycji..., s. 114–115.

¹⁸ W posiedzeniu Rady Naczelnej uczestniczyło 81 osób, w tym 36 zabierało głos. Za rezolucją popierającą politykę Mikołajczyka i NKW opowiedziało się 60 członków RN, a 7 wstrzymało się od głosu. „Gazeta Ludowa”, 2 II 1947, nr 32, s. 1; AZHRL, PSL, 30, s. 1 i nast.; A. Paczkowski: Stanisław Mikołajczyk..., s. 216.

¹⁹ U kresu samodzielnego ruchu ludowego. PSL 1947–1949. Warszawa 1995, s. 30–31; Stanisław Mikołajczyk w dokumentach aparatu bezpieczeństwa. T. I. Działalność w latach 1945–1947. Wstęp J. Gmitruk. Warszawa 2010, s. 224; „Gazeta Ludowa”, 14 III 1947, nr 72, s. 1. Jan Dec po zawieszeniu go w prawach członka wystąpił z PSL.

z Rekiem na czele, postulowała wspieranie grupy Wycecha w jej walce z Mikołajczykiem, ale powstrzymanie rozłamu w PSL²⁰.

Wydarzenia zachodzące w PSL nie zależały jednak tylko od PPR. 27 marca NKW PSL postanowił wykluczyć ze Stronnictwa Jana Dębskiego, Jana Domańskiego, Józefa Nieckę, Bolesława Stolarczyka, Bronisława Thomasa i Czesława Wycecha, stawiając im zarzut działalności na szkodę Stronnictwa²¹. W konsekwencji w końcu marca 1947 r. opozycja zmieniła taktykę i powołała Centralny Komitet Organizacyjny Lewicy PSL, który mając poparcie i pomoc PPR oraz PPS, wkrótce przystąpił do tworzenia struktur organizacyjnych. W tej sytuacji 30 kwietnia 1947 r. NKW PSL mocą jednomyślniej decyzji wykluczył ze Stronnictwa za szkodliwą działalność Kazimierza Banacha, Stanisława Kotera, Marię Szczawińską i Bronisława Warownego. Krok ten uzasadniano koniecznością oczyszczenia szeregów PSL z elementów „inspirowanych przez wroga ruchowi ludowemu czynniki”. Zapewne chodziło głównie o PPR. Ponadto NKW 14 maja 1947 r. wezwał Banacha, Kotera i Wycecha do złożenia mandatów poselskich. W odpowiedzi na to utworzyli oni Klub Poselski Lewicy PSL, który rozpoczął działalność 27 maja i istniał do listopada 1947 r.²².

Początkowo Lewicy PSL nie udało się uzyskać większego poparcia w terenie, mimo dość intensywnej akcji propagandowej. Zapewne dlatego Biuro Polityczne KC PPR, które 4 września 1947 r. uznało potrzebę posiadania perspektywy „na likwidację PSL”, uznało, że planowany przez Lewicę „wewnętrzny zamach stanu” nie miał szans powodzenia. Biuro Polityczne zastanawiało się również nad prawnymi podstawami wydania sądom przez sejm Mikołajczyka, nie doprowadzając do jego aresztowania²³.

Lewicy PSL nie udało się też zwołać Rady Naczelnej na początku października 1947 r. KC PPR oceniał, że i tak Lewica nie uzyskałaby w Radzie większości niezbędnej do usunięcia Mikołajczyka. Władze PSL zdawały sobie sprawę z powagi sytuacji. Na posiedzeniu NKW 8 października 1947 r. Korboński proponował rozwiązanie PSL, co – jak podkreślał – czynił od miesięcy. Ostrzegał, że przywódcy PSL wkrótce zostaną aresztowani, a Stronnictwo zostanie opanowane przez Lewicę z Niecką na czele. Korboński miał na osobności poinformować Mikołajczyka, że wkrótce zamierza uciec za granicę. Zadecydowało stanowisko Mikołajczyka, aby nie kapitulować i walczyć do końca²⁴. Wkrótce Mikołajczyk dowiedział się, że na rozpoczynającej się 27 października

²⁰ B. Barnaszewski: *Polityka PPR...*, s. 153–154; *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947–1948*. Warszawa 2002, s. 31.

²¹ B. Barnaszewski: *Polityka PPR...*, s. 154; „Gazeta Ludowa”, 28 III 1947, nr 86, s. 1.

²² „Gazeta Ludowa”, 2 V 1947, nr 119, s. 1; „Chłopski Sztandar”, 11 V 1947, nr 19, s. 1; J. Borkowski: *Kształtowanie się antymikołajczykowskiej opozycji...*, s. 116; *U kresu samodzielnego ruchu ludowego...*, s. 41, 45–46.

²³ *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947–1948...*, s. 108.

²⁴ S. Korboński: *W imieniu Kremla*. Paryż 1956, s. 330.

sesji sejmku ma być postawiony wniosek o pozbawienie do immunitetu poselskiego i aresztowanie. Dlatego 21 października 1947 r., korzystając z pomocy ambasady amerykańskiej, zbiegł z Polski, przy czym motyw i okoliczności ucieczki różnie są opisywane w literaturze przedmiotu²⁵.

Oprócz Mikołajczyka i Korbońskiego w październiku na emigrację nielegalnie udał się też Bagiński, natomiast Wincenty Bryja²⁶, Maria Hulewiczowa (osobista sekretarka Mikołajczyka) i Mieczysław Dąbrowski zostali aresztowani, gdy nielegalnie przekraczali granicę polsko-czechosłowacką. Z kolei Bańczyk i Wójcik 28 października wycofali się z Prezydium NKW.

25 października 1947 r. Biuro Polityczne KC PPR postanowiło, że władzę w PSL powinna objąć Lewica, ale drogą statutową, a nie administracyjną, przez zwołanie Rady Naczelnej i wyłonienie nowego kierownictwa. Opowiadano się za tym, by PSL, po wyeliminowaniu zwolenników Mikołajczyka, było wąską organizacją, podporządkowaną komunistom. Szczegółowe wytyczne w tej sprawie Biuro Polityczne przedstawiło 5 listopada²⁷.

27 października 1947 r. przywódcy innej partii – Lewicy PSL, powołali spośród członków Rady Naczelnej PSL Tymczasowy NKW PSL z Niecką na czele (bez jego wiedzy), choć powinna uczynić to Rada Naczelna. W skład Tymczasowego NKW PSL weszli: Józef Niecko – prezes, Czesław Wycech i Jan Madejczyk – wiceprezesi, Kazimierz Banach – sekretarz, Stanisław Koter – zastępca sekretarza, Jan Dębski – skarbnik oraz członkowie: Józef Gójski, Bronisław Jagiełło, Maria Szczawińska i Bronisław Thomas²⁸.

4 listopada Tymczasowy NKW postanowił wykluczyć z PSL Bagińskiego, Bryję, Korbońskiego i Mikołajczyka. Powołano również Główną Komisję Weryfikacyjną. Na posiedzenie Rady Naczelnej, które odbyło się 16 listopada, zaproszono tylko „wybranych” jej członków. Rada większością głosów (36 za, 14 wstrzymało się) zatwierdziła decyzję Tymczasowego NKW z 15 listopada, zawieszającą w prawach członka PSL wszystkich należących do mikołajczykowskiego NKW²⁹. Zdaniem Andrzeja Paczkowskiego, w obradach Rady Naczelnej uczestniczyło tylko 50 jej członków, w tym ci, którzy wcześniej zostali z niej

²⁵ Szerzej zob. A. Paczkowski: Stanisław Mikołajczyk..., s. 232 i nast.; R. Turkowski: PSL w obronie demokracji 1945–1949. Warszawa 1992, s. 257–258; U kresu samodzielnego ruchu ludowego..., s. 60 i nast.

²⁶ W. Bryja (1897–1973), ur. w Morawczynie, pow. nowotarski, w rodzinie chłopskiej. W 1924 ukończył prawo na UJ i Akademię Handlową w Krakowie. Od 1924 czł. PSL Piast, od 1945 w PSL (VIII 1945 – X 1947 skarbnik NKW, I 1946 – X 1947 czł. RN). 29 XII 1944 – XI 1947 poseł do KRN i na SU. 15 XI 1947 Sejm wydał go sądom, skazany na 10 lat więzienia. 28 X 1947 wykluczony z PSL.

²⁷ R. Buczek: Stanisław Mikołajczyk. T. II. ..., s. 145; Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947–1948..., s. 122, 126.

²⁸ „Gazeta Ludowa”, 28 X 1947, nr 297, s. 1.

²⁹ AZHRL, PSL, 30, s. 15 i nast.; „Gazeta Ludowa”, 18 XI 1947, nr 317, s. 1, 3.

usunięci. Rada była więc wówczas ciałem niestatutowym, a jej zadaniem w danym momencie było usankcjonowanie „uzurpacji”³⁰.

Rada Naczelna w miejsce wykluczonego Mikołajczyka powołała, do czasu zwołania kongresu, prezesa NKW – Józefa Nieckę. Uchwałę w tej sprawie powzięto przez aklamację. Rada zdecydowała się oczyścić szeregi Stronnictwa z jawnych i utajnionych zwolenników polityki Mikołajczyka, którego 15 listopada sejm pozbawił mandatu posła i wnioskuje do rządu o odebranie mu obywatelstwa polskiego³¹. Przyjęto również do zatwierdzającej wiadomości wcześniejsze powołanie Tymczasowego NKW i wybrano nowy, który liczył 15 członków i 5 zastępców. Brakowało w nim Józefa Gójskiego, a nowymi członkami zostali: Władysław Fołta, Franciszek Korga, Franciszek Łach i Piotr Świetlik.

Prezydium NKW ostatecznie ukonstytuowało się 17 listopada. Oprócz prezesa Niecki w jego skład weszli: Wyczech – I wiceprezes, Madejczyk – II wiceprezes, Banach – sekretarz naczelny, Thomas – zastępca sekretarza naczelnego i Dębski – skarbnik. W porównaniu z Tymczasowym NKW nastąpiła jedna zmiana, Kotera zastąpił Thomas³². W Prezydium tym nie było ani jednego członka NKW wybranego 2 lutego 1947 r.

Kiernik, który był nieobecny na posiedzeniu Rady Naczelnej, 27 listopada uczestniczył w obradach NKW, akceptując posunięcia nowych władz. Zresztą już wcześniej krytykował politykę Mikołajczyka i sympatyzował z Lewicą PSL. Na stanowisku prezesa Rady Naczelnej pozostawiono go do 4 października 1948 r. Biuro Polityczne KC PPR 5 listopada 1947 r. zdecydowało, że należy pozbawić go stanowiska, sugerując, by po powrocie do kraju (wrócił 26 listopada 1947 r.), złożył on samokrytykę i deklarację polityczną skierowaną przeciwko Mikołajczykowi³³.

Do NKW PSL od 22 sierpnia 1945 r. do października 1947 r. w sumie wchodziło 38 osób, przy czym jego skład personalny z różnych powodów ulegał zmianom. Począwszy od czerwca 1946 r., były to najczęściej wykluczenia spowodowane działalnością frakcyjną. Do Rady Naczelnej w tym czasie należało 218 osób, w tym 13 kobiet. Członkami tylko Rady Naczelnej było 187 osób³⁴.

Z 38 członków NKW PSL 28 miało pochodzenie chłopskie (73,7%), 7 inteligentkie, 2 robotnicze, a jeden był synem wiejskiego tkacza. Członkowie NKW należeli do ludzi dobrze wykształconych, zwłaszcza w porównaniu z elitami lewicowego Stronnictwa Ludowego. 24 członków NKW PSL ukończyło wyższe

³⁰ A. Paczkowski: Stanisław Mikołajczyk..., s. 241.

³¹ 15 listopada SU podjął tę decyzję jednogłośnie. Z ludowców głos w tej sprawie zabrał Jan Aleksander Król, który potępił Mikołajczyka. Sprawozd. stenogr. Z 31 pos. SU z 15 XI 1947 r., łam 25 i nast., 38–39.

³² „Gazeta Ludowa”, 18 XI 1947, nr 317, s. 1; „Chłopi i Państwo”, 2 XI 1947, nr 36, s. 1; U kresu samodzielnego ruchu ludowego..., s. 81, 84.

³³ Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947–1948..., s. 126–127.

³⁴ Wyliczenia własne.

studia, w tym 10 prawo (Edward Bertold, Wincenty Bryja, Jan Dusza, Władysław Kiernik, Władysław Kojder (zmarł 19 września 1945 r.), Stefan Korboński, Jan Król, Stanisław Mierzwa, Stanisław Tabisz i Stanisław Wójcik), 6 miało wykształcenie średnie (w tym 5 nauczycielskie) oraz 8 podstawowe lub niepełne podstawowe. Do tej ostatniej grupy należeli prezesi NKW – Witos³⁵ i Mikołajczyk³⁶. Natomiast Kiernik, prezes Rady Naczelnej (21 stycznia 1946 r. – 4 października 1948 r.) z wykształcenia był prawnikiem³⁷.

Mikołajczyk w NKW PSL był od 22 sierpnia 1945 r., najpierw jako wiceprezes, a od 21 stycznia 1946 r. do 21 października 1947 r. jako prezes; funkcję tę pełnił do dnia ucieczki. Z jego współpracowników w omawianym okresie członkami NKW byli: Wincenty Bryja (skarbnik), Anna Chorążyna³⁸, Stanisław Mierzwa³⁹, Jan Witaszek⁴⁰ (sekretarz) i Stanisław Wójcik⁴¹ (sekretarz naczelny);

³⁵ W. Witos (1874–1945), ur. w Wierzchosławicach, pow. tarnowski, w rodzinie chłopskiej. Należał do SL, nast. do PSL (od 1914 wiceprezes Naczelnej Rady Ludowej, od 1918 prezes ZG i czł. RN). Poseł do Sejmu Krajowego Galicyjskiego (1908–1914) i do austriackiej Rady Państwa (1901–1918). W niepodległej Polsce poseł na sejm (1919–1934), trzykrotnie premier (1920–1921, 1923 i 1926). Od 1931 w SL (1931–1935 prezes RN, od XII 1935 prezes SL). W latach 1933–1939 na emigracji politycznej. Od 22 VIII 1945 prezes NKW PSL. Zmarł 31 X 1945.

³⁶ S. Mikołajczyk (1901–1966), ur. w Holsterhausen (Westfalia) w rodzinie górnika, rolnik. Od 1922 w PSL Piast, nast. w SL (1931–1939 czł. RN, 1933–1939 czł. NKW, 1934–1935 p.o. prezes NKW, 1935–1937 wiceprezes, nast. prezes w miejsce Rataja i od 15 III 1938 ponownie urzędujący wiceprezes). Poseł na sejm 1930–1935. Od 1940 przewodn. Komitetu Zagranicznego SL, od 1940 wicepremier, od 15 VII 1943 premier rządu na uchodźstwie, nast. wicepremier i minister rolnictwa i reform rolnych w TRJN (1945–1947). VIII 1945 – X 1947 w PSL (22 VIII 1945 wiceprezes NKW, od I 1946 prezes NKW. 21 X 1947 potajemnie opuszcza Polskę. Od 27 IV 1949 prezes NKW PSL na Uchodźstwie. 15 III 1989 rząd uchylił decyzję z 21 XI 1947 o pozbawieniu Mikołajczyka obywatelstwa polskiego.

³⁷ W. Kiernik (1879–1971), ur. w Bochni w rodzinie inteligenckiej. Od 1903 w PSL, nast. w PSL Piast (1921–1931 czł. RN, 1925–1931 czł. ZG, 1930–1931 wiceprezes ZG). Od 1931 w SL (czł. RN i wiceprezes NKW we wszystkich kadencjach). 1919–1933 poseł na sejm. Trzykrotnie był ministrem (1923, 1925–1926). Od VII 1933 na emigracji politycznej. 28 VI 1945 – 5 II 1947 minister administracji publicznej w TRJN. Od 1945 w PSL (22 VIII 1945 – I 1946 wiceprezes NKW, 21 I 1946 – 4 X 1948 prezes RN), nast. w ZSL. XII 1945 – VIII 1952 poseł do KRN i na SU.

³⁸ A. Chorąży, z d. Bieńkowska (1914–1999), ur. w Siedlcach, w rodzinie inteligenckiej, z zawodu inż. rolnik. Należała do ZMW RP, SL „Roch” i Ludowego Związku Kobiet. Od 1945 w PSL (od 22 VIII 1945 czł. NKW, 1946–1947 czł. RN). Od 29 XII 1945 posłanka do KRN. W XI 1947 wystąpiła z PSL. W 1950 aresztowana i ponad rok więziona.

³⁹ S. Mierzwa (1905–1985), ur. w Biskupicach Radłowskich, pow. brzeski, w rodzinie chłopskiej, absolwent prawa. Od 1930 w ZMW RP, od 1932 w SL (od 1933 czł. RN, od 1936 czł. NKW), od 1945 w PSL (1945–1947 czł. NKW, 1946–1947 RN). W 1946 skazany na 10 lat więzienia, na wolność wyszedł w 1953.

⁴⁰ J. Witaszek (1905–1965), ur. w Woli Szczucińskiej, pow. dąbrowski, w rodzinie chłopskiej. W 1932 ukończył Wydz. Filozoficzny i Studium Pedagogiczne na UJ, nauczyciel. Od 1931

niedługo później, bo od 6 listopada 1945 r., do NKW wchodził Stanisław Bańczyk⁴² (wiceprezes).

Pośród 38 członków NKW PSL 24 było posłami do Krajowej Rady Narodowej⁴³ i 13 do Sejmu Ustawodawczego⁴⁴, jeden wicepremierem Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej – Mikołajczyk, 3 ministrami: administracji publicznej – Kiernik, rolnictwa i reform rolnych – Mikołajczyk i oświaty – Wycech⁴⁵; jeden kierownikiem Ministerstwa Poczty i Telegrafów – Tadeusz Kapeliński⁴⁶.

w SL, w czasie okupacji w SL „Roch” i BCH, po wyzwoleniu w PSL (od 22 VIII 1945 sekretarz naczelny NKW, 1946–1947 czł. RN). 2 I 1946–1952 poseł do KRN i na SU.

⁴¹ S. Wójcik (1901–1989), ur. w Sobótce, pow. sandomierski, w rodzinie chłopskiej, absolwent prawa. Od 1922 w PSL Piast, od 1931 w SL (1933–1939 czł. RN), od 1945 w PSL (1945–1947 sekr. naczelny NKW, 1946–1947 czł. RN). 2 I 1946–1949 poseł do KRN i na SU. 14 XI 1947 wystąpił z PSL, w I 1949 nielegalnie opuścił Polskę.

⁴² S. Bańczyk (1903–1988), ur. w Lubiszowie, pow. opoczyński, w rodzinie chłopskiej, ukończył seminarium nauczycielskie. Od 1918 w PSL Wyzwolenie, od 1931 w SL, nast. w SL „Roch”; 1944–1945 w SL „Wola Ludu” (prezes ZG), nast. w SL (III–IX 1945 prezes NKW) i PSL (wiceprezes NKW). 28 X 1947 wystąpił z PSL. 1944–1949 poseł do KRN i na SU. Od I 1949 na emigracji politycznej w USA. Od 27 IV 1949 wiceprezes NKW PSL na Uchodźstwie.

⁴³ Posłami do KRN byli: Kazimierz Banach, Stanisław Bańczyk, Edward Bertold, Wincenty Bryja, Paweł Chadaj, Anna Chorąży, Bronisław Drzewiecki, Franciszek Kamiński, Władysław Kiernik, Stanisław Klimczak, Jan Król, Stanisław Mikołajczyk, Józef Niećko, Tadeusz Nowak, Czesław Poniecki, Michał Rękas, Bolesław Ścibiorek, Jan Witaszek, Władysław Witek, Stanisław Wójcik, Czesław Wycech i Władysław Zaremba.

⁴⁴ Posłami na SU byli: Kazimierz Banach, Stanisław Bańczyk, Wincenty Bryja, Paweł Chadaj, Anna Chorąży, Franciszek Kamiński, Władysław Kiernik, Stefan Korboński, Stanisław Mikołajczyk, Tadeusz Nowak, Jan Witaszek, Stanisław Wójcik i Czesław Wycech.

⁴⁵ Cz. Wycech (1899–1977), ur. w Wilczogębach, pow. węgrowski, w rodzinie chłopskiej, nauczyciel. Od 1918 w PSL Wyzwolenie, od 1931 w SL, od 1945 w PSL (1946–1949 czł. RN, I 1946 – II 1947 czł. NKW), 27 III 1947 wykluczony z PSL. IV–X 1947 wiceprzewodniczący CK Lewicy PSL, następnie ponownie w PSL (X 1947 – X 1948 wiceprezes NKW, X 1948 – XI 1949 prezes RN). Od 1949 w ZSL. Od XII 1945 poseł do KRN i na SU.

⁴⁶ T. Kapeliński (1904–1970), ur. w Mikołajkach, pow. włocławski, w rodzinie chłopskiej, ukończył Politechnikę Warszawską. Od 1921 w PSL Wyzwolenie, od 1931 w SL, nast. w SL „Roch”. Od XI 1945 w PSL, nast. w ZSL. Zob. przypis 5.

Summary

The article characterizes the elites of the Polish Peasant Party from the establishment of the party to the escape of Stanisław Mikołajczyk from Poland, taking into consideration a social origin of key activists, their education and experience in the people's movement. The author describes attempts made by the Polish Peasant Party to gain a dominant position in the movement, the role of the Party in the Provisional Government of National Unity, the fight for democracy, the activity in the State National Council, the attitude towards the Polish people's referendum on June 30, 1946 and the participation in election to parliament on January 19, 1947. The author also depicted the fortunes of key activists of the Polish Peasant Party after gaining control of the "Left" Polish Peasant Party with Józef Niećko and Czesław Wycech as its leaders.

